

مطالعه اثرات تغییر کاربری اراضی بر میزان کربن آلی و سایر ویژگی‌های خاک‌های ورتی‌سول (مطالعه موردی دشت بيله‌ور استان کرمانشاه)

نوشین پارسامانش^{۱*}، منوچهر زرین کفش^۱، سید صابر شاهویی^۲ و وریا ویسانی^۳

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۱۰/۱۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۷/۱۲)

چکیده

کاهش کیفیت و قدرت باروری خاک ناشی از هدررفت کربن آلی از مهم‌ترین پیامدهای تغییر کاربری اراضی است، که اثرات جبران‌ناپذیری را بر خاک به جای می‌گذارد. به‌منظور بررسی اثر تغییر کاربری اراضی بر میزان کربن آلی خاک در خاک‌های ورتی‌سول، سری سرتیپ‌آباد به وسعت ۱۸۵۰ هکتار در جنوب دشت بيله‌ور با استفاده از طرح پایه کاملاً تصادفی در قالب آزمایش فاکتوریل با ۱۰ تکرار در دو کاربری زراعی و مرتع مورد مطالعه قرار گرفت و برخی از ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی خاک در دو کاربری با هم مقایسه شدند. نتایج مطالعات نشان داد که کربن آلی خاک در افق‌های سطحی در کاربری مرتع بیشتر از کاربری زراعی بوده و به تبع آن میزان کربن ترسیب‌شده نیز در کاربری مرتع بیشتر می‌باشد، در افق‌های پایینی اختلاف معنی‌داری در میزان کربن آلی خاک در دو کاربری مشاهده نشد، در اثر تغییر کاربری اراضی از مراتع به زمین‌های زراعی میزان جرم مخصوص ظاهری، نیتروژن، اسیدیته و هدایت الکتریکی خاک به‌طور چشمگیری افزایش و درصد کربن آلی خاک کاهش می‌یابد. فرایند فعال پدوتوربیشن، میزان رس (بالای ۵۰ درصد)، خاکدانه‌های کوچک فراوان و ساختمان پایدار از جمله عوامل مهم در ذخیره کربن آلی در خاک‌های ورتی‌سول بوده که می‌توانند اثرات تغییر کاربری اراضی را بر میزان کربن آلی خاک کاهش دهند. به‌طورکلی می‌توان گفت که تغییر کاربری اراضی نه‌تنها می‌تواند لطمه شدیدی بر ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی خاک بر جای بگذارد بلکه با هدررفت کربن و تصاعد بیشتر گازهای گلخانه‌ای حیات کره زمین را نیز به مخاطره می‌اندازد.

کلمات کلیدی: استان کرمانشاه، ترسیب کربن، کربن آلی خاک، کاربری اراضی، ورتی‌سول‌ها

۱. گروه علوم خاک، دانشکده کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج

۲. گروه علوم خاک، دانشکده کشاورزی، دانشگاه کردستان

۳. گروه زراعت، دانشکده کشاورزی، دانشگاه کردستان

*مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: parsamanesh.noushin@gmail.com

مقدمه

کربن آلی خاک کلیدی ترین عنصر در باروری، کیفیت خاک و حفاظت محیط زیست به ویژه در مناطق نیمه خشک می باشد. کربن آلی به عنوان عنصر اصلی تشکیل دهنده بدن جانداران و ترکیبات آلی بسیار حائز اهمیت بوده و بدون آن حیات تهدید می شود. کربن به اشکال متعددی در طبیعت یافت می شود که از سخت ترین جامدات تا گاز کربنیک موجود در محیط گازی و مواد آلی موجود در توده زنده جانداران و بقایای آلی غیرزنده را در بر می گیرد (۳). از چالش های اصلی قرن ۲۱ می توان به رشد سریع جمعیت جهان، تخریب خاک های کشاورزی و آزادسازی گازهای گلخانه ای اشاره کرد. این سه عامل به دلیل نقش اقدامات مدیریتی و کاربری اراضی در کاهش تخریب خاک، کاهش تصاعد گازهای گلخانه ای، افزایش تثبیت کربن و افزایش امنیت غذایی با آنها پیوند نزدیکی دارد (۲۰).

مقدار کربن کل بین کاربری های مختلف تا بیش از ۱۵ برابر متفاوت است (۳۷). به طوری که کربن کل خاک در خاک های جنگلی دو برابر اراضی زراعی برآورد شده است (۳۲ و ۳۴). جنگل های واقع در اراضی مرطوب در مقایسه با جنگل های مرتفع، مراتع و اراضی کشاورزی مواد آلی بیشتری در سطح خود (۲۰-۲۰۰ سانتی متری) دارند، اما تفاوت معنی داری در خاک عمقی این مناطق مشاهده نشده است.

مواد آلی در خاک سطحی به تغییرات کاربری اراضی و مدیریت حساس هستند. هدررفتن مواد آلی خاک در این موارد در اثر کاهش ورودی مواد آلی و کاهش محافظت فیزیکی آنها در اثر شخم صورت می گیرد. تبدیل مراتع به اکوسیستم های کشاورزی باعث کاهش کربن آلی خاک به میزان ۵۰ درصد در ۲۰ سانتی متری فوقانی و ۳۰-۲۵ درصد در یک متری سطحی خاک در مدت ۵۰-۳۰ سال می شود (۴۰). کشاورزی و تغییر کاربری اراضی مسئول تصاعد ۲۰ درصد گازهای گلخانه ای است (۲۴). تغییر مدیریت اراضی می تواند باعث تبدیل اکوسیستم های کشاورزی موجود در مناطق نیمه خشک از منبع تولید دی اکسید کربن به مخزن ذخیره آن گردد (۲۸).

ورتنی سول ها از خاک های مهم کشاورزی در مناطق خشک و نیمه خشک می باشند (۱۷) و جزء حاصلخیزترین خاک های این مناطق محسوب می شوند (۳۳). ماده آلی یک جزء مهم ورتنی سول ها می باشد که دارای نقش حیاتی در حفظ چرخه عناصر بوده و بسیاری از ویژگی های مورفولوژیکی، فیزیکوشیمیایی، بیوشیمیایی و همچنین عملیات مدیریتی را در آنها تحت تأثیر قرار می دهد (۳۹). ورتنی سول ها حدود ۲/۴۲ درصد از اراضی غیربخبندان جهان را تشکیل می دهند و وسعتی معادل ۳/۱۶ میلیون کیلومتر مربع دارند (۱۹). وسعت ورتنی سول ها در ایران برابر ۶۹۸۶۰ هکتار می باشد که معادل ۰/۴۲ درصد از کل اراضی کشور را شامل می شوند (۵). در ورتنی سول ها کاهش ماده آلی با عمق در مقایسه با سایر خاک ها آهسته تر است و مقادیر قابل توجهی ماده آلی تا عمق یک متری دیده می شود. به عنوان یک قاعده کلی، ورتنی سول های تشکیل شده روی مواد مادری آهکی دارای مقادیر بیشتری ماده آلی با پایداری بالا هستند (۱۶).

محققان بسیاری طی مطالعات خود نشان دادند که ترسیب کربن خاک بخش مهمی از ترسیب کربن در اکوسیستم خشکی است و تأثیر شدیدی بر کاهش دی اکسید کربن اتمسفری دارد که تغییرات کم در تراکم کربن خاک در اثر تغییر کاربری اراضی ممکن است تغییرات زیادی در تراکم دی اکسید کربن اتمسفری ایجاد کند (۲۳). دیناکاران و همکاران (۱۸) معتقدند که نوع پوشش تأثیر معنی داری بر ترسیب کربن خاک می گذارد. به طوری که تغییر در مقدار ترسیب کربن خاک، به مقدار ورودی کربن به خاک از راه بقایای گیاهی و هدررفت کربن از راه تجزیه بستگی دارد. مطالعات چلیک (۱۴) بر روی اثرات تغییر کاربری اراضی در اراضی کوهستانی مدیترانه نشان داد که تبدیل اراضی طبیعی به اراضی زراعی، اثرات زیانبار جدی بر ویژگی های خاک داشته و منجر به کاهش معنی دار پایداری خاکدانه ها، هدایت هیدرولیکی و مواد آلی خاک (تا ۴۹ درصد در مدت ۱۲ سال) گردیده است. تایسن و استوارت (۴۱) نیز بیان داشتند که تغییر کاربری اراضی مرتعی عموماً سبب کاهش ماده آلی خاک از طریق تسریع تجزیه زیستی و هدررفت خاک می شود.

شکل ۱. موقعیت منطقه مورد مطالعه

کیلومتری شمال کرمانشاه، در جنوب دشت بیله‌ور واقع شده‌است (شکل ۱). اقلیم حیاتی منطقه مدیترانه‌ای، میانگین بلندمدت بارندگی آن ۳۷۰ میلی‌متر، دامنه ارتفاعی آن ۱۶۰۰-۱۳۴۵ متر از سطح دریا می‌باشد. این منطقه دارای تابستان‌های گرم و زمستان‌های نسبتاً سرد بوده و یک دشت رسوبی رودخانه‌ای می‌باشد. مساحت کل این سری ۱۸۵۰ هکتار بوده و ۴/۶ درصد کل اراضی دشت بیله‌ور را تشکیل می‌دهد (۲). موادمادری تشکیل‌دهنده خاک این منطقه متشکل از رسوبات آهکی ریز بافت و سنگ آهک می‌باشد (۵). این اراضی زیر کشت نباتات یک‌ساله آبی (عموماً گندم و ذرت علوفه‌ای) بوده و گیاه طبیعی این منطقه شیرین بیان می‌باشد.

روش نمونه‌برداری

ابتدا با استفاده از تفسیر عکس‌های هوایی و با کمک نقشه‌های توپوگرافی و زمین‌شناسی براساس مقیاس ۱/۵۰۰۰۰ ژئوform‌های منطقه از هم تفکیک شدند. پس از تعیین نقاط نمونه‌برداری در کاربری‌های مورد مطالعه با عوامل خاکسازی (توپوگرافی، زمین‌شناسی و ...) یکسان براساس مقیاس ۱/۲۰۰۰۰، در نقاط تعیین‌شده تعداد ۲۰ پروفیل حفر و از ۸ عمق پروفیل‌ها نمونه‌های به جرم ۲ کیلوگرم برداشت گردید. پس از تشریح نیمرخ‌ها در نقاط مشخص‌شده و نمونه‌برداری، نمونه‌های دست‌نخورده برای انجام تجزیه‌های فیزیکی و شیمیایی به آزمایشگاه منتقل گردید.

در ایران حاج‌عباسی و همکاران (۴) در جنوب و جنوب‌غربی اصفهان، حاج‌عباسی و همکاران (۲۲) در لردگان و بروجن، نیک‌نهاد قرماخر و همکاران (۸) در حوزه آبخیز کچیک استان گلستان، فتح‌اللهی و جلالیان (۶) در حوزه بازفت استان چهارمحال و بختیاری، احمدی‌ایلخچی و همکاران (۱) در کوه‌رنگ استان چهارمحال و بختیاری و نائل (۷) در اکوسیستم‌های مرتعی و جنگلی ایران مرکزی مطالعاتی در مورد اثرات تغییر کاربری اراضی داشته‌اند.

بررسی اثرات تغییر کاربری از مراتع به زمین‌های کشاورزی بر روی ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی خاک‌های ورتی‌سول، نه تنها می‌تواند بیانگر پیامدهای این تبدیل باشد بلکه با توجه به نقش بالای خاک‌های ورتی‌سول در نگه‌داری کربن کل، مقدار بالای رس و کمپلکس پایدار رس - ماده آلی در این خاک‌ها می‌تواند به‌عنوان یکی از ذخایر دی‌اکسیدکربن در کاهش تغییرات آب و هوایی در نظر گرفته شود. لذا این پژوهش با هدف بررسی تأثیر تغییر کاربری اراضی از مرتع به زمین‌های زراعی بر میزان کربن آلی خاک در خاک‌های ورتی‌سول انجام پذیرفت.

مواد و روش‌ها

منطقه مورد مطالعه

منطقه مورد مطالعه در محدوده جغرافیایی ۳۴° ۳۰' تا ۳۴° ۴۵' عرض شمالی و ۴۶° ۴۵' تا ۴۷° ۰۰' طول شرقی، در ۳۰

جدول ۱. آنالیز واریانس یکطرفه صفات خاک در ۸ عمق کاربری‌های زراعی و مرتع

میانگین مربعات										منبع تغییرات	درجه آزادی
CS (ton/ha)	Bd ^۳ (gr/cm ^۳)	CaCO ₃ %	N %	OC %	EC (dS/m)	pH	Clay %	Silt %	Sand %		
۲۴۷۵۷**	۰/۰۱۶**	۰/۱۹ ^{ns}	۰/۲۰۴ ^{ns}	۱/۱۳**	۰/۳۸*	۰/۴۰۶**	۰/۰۰۲ ^{ns}	۱/۶۸ ^{ns}	۰/۰۰۴ ^{ns}	۱	کاربری اراضی
۱۳۴۷۱۶**	۰/۱۶**	۹۸/۶۲**	۴/۸۹**	۵/۴۷**	۰/۰۰۹ ^{ns}	۰/۰۶۸ ^{ns}	۲۲/۰۶ ^{ns}	۱۲/۶۶ ^{ns}	۰/۵۶*	۷	عمق نمونه‌برداری
۲۹۷۸۷**	۰/۰۰۳ ^{ns}	۱/۳۶ ^{ns}	۰/۴۲۷**	۰/۹۹**	۰/۱۲۲ ^{ns}	۰/۰۰۹ ^{ns}	۲۱/۱۶ ^{ns}	۱۹/۶۲ ^{ns}	۰/۳ ^{ns}	۷	کاربری اراضی × عمق نمونه‌برداری
۲۱۲۳	۰/۰۰۱	۰/۷۴۵	۰/۳۵۲	۰/۰۶۲	۰/۰۶۸	۰/۳۷	۱۴/۴۱	۱۴/۲۶	۰/۲۵	۶۴	خطا
۲۳/۹	۳/۳۸	۳۷/۰۲	۱۲/۸۹	۲۳/۳	۲۹/۵۷	۲/۵۵	۶/۳۴	۱۲/۲۶	۱۶/۶۷		ضریب تغییرات

* و **: به ترتیب بیان‌گر اثر معنی‌داری در سطح ۵ و ۱ درصد و ns بیان‌گر عدم وجود اثر معنی‌دار می‌باشند.

روش آزمایشگاهی

خصوصیات خاک شامل تعیین بافت به روش هیدرومتری بایوکاس (۱۱)، جرم مخصوص ظاهری خاک از روش کلوخه (۱۰)، اسیدیته خاک به روش پتانسیومتری با استفاده از دستگاه pH متر الکترونیکی (۳۱)، هدایت الکتریکی در عصاره گل اشباع و با استفاده از دستگاه EC متر الکترونیکی (۳۶)، کربن آلی خاک به روش والکی و بلاک (۴۲)، ازت کل خاک به روش کج‌لدال (۱۳) و کربنات کلسیم معادل خاک به روش تیتراسیون (۳۶) اندازه‌گیری شد. سپس با استفاده از نتایج حاصل از تجزیه‌های آزمایشگاهی میزان کربن آلی ترسیب‌شده براساس فرمول زیر محاسبه شد:

$$CS = 10 \times OC \times Bd \times E$$

در این رابطه CS: مقدار ترسیب کربن آلی (ton/ha)، OC: کربن آلی (%)، Bd: جرم مخصوص ظاهری خاک (gr/cm^۳) و E: عمق نمونه‌برداری (cm) می‌باشد (۲۱).

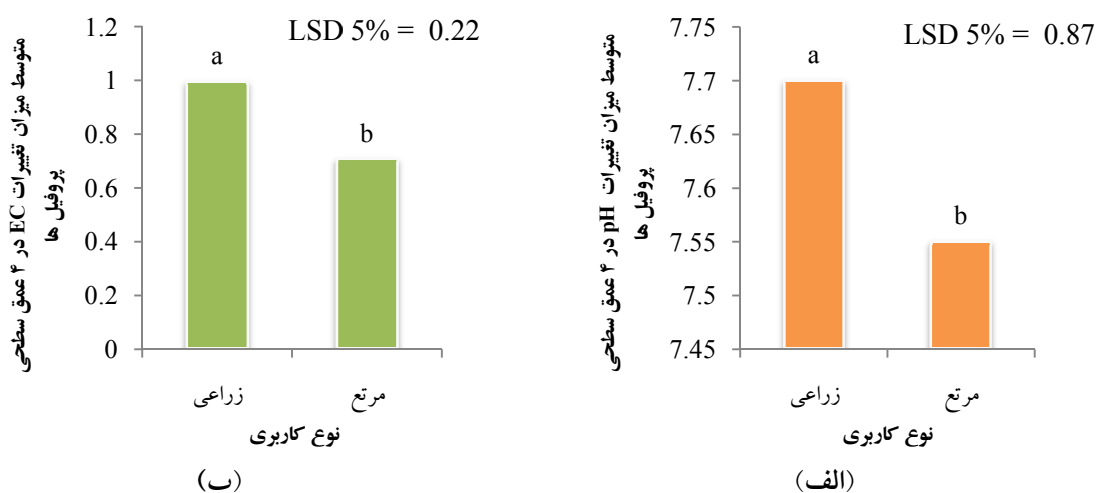
روش آماری

طرح آزمایشی فاکتوریل دو فاکتوره در قالب طرح پایه کاملاً تصادفی با ۱۰ تکرار مورد استفاده قرار گرفت و تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SAS انجام شد. فاکتور اول شامل کاربری اراضی در دو سطح (مرتع و زراعی) و فاکتور دوم نمونه‌برداری در ۸ عمق با فواصل ۱۵ سانتی متری خاک بود. ابتدا نرمال بودن داده‌ها با استفاده از آزمون Kolmogorov – Smirnov و همگنی واریانس‌ها براساس آزمون Levene بررسی شد. با توجه به نرمال بودن داده‌ها و همگنی

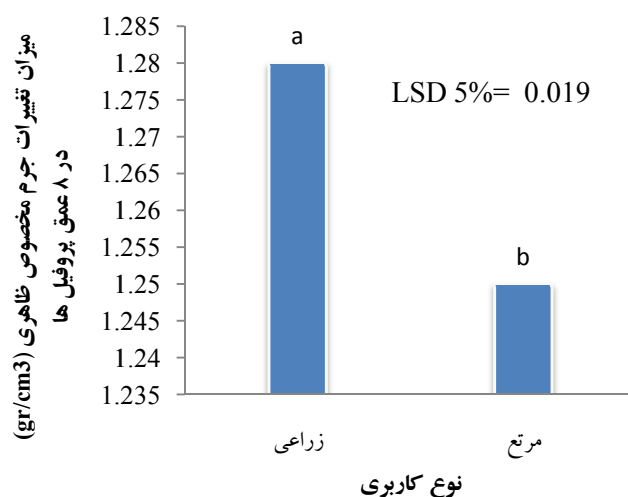
واریانس داده‌ها برای مقایسه کلی دو تیپ از نظر ویژگی‌های خاک، از آنالیز واریانس یکطرفه (ANOVA) استفاده و برای مقایسه چندگانه میانگین‌ها از آزمون حداقل تفاوت‌های معنی‌دار (LSD) در سطح احتمال ۵ درصد استفاده شد. برای رسم نمودارها نیز نرم‌افزار Excel مورد استفاده قرار گرفت (۳۸).

نتایج

نتایج مطالعات نشان داد که میزان ترسیب کربن آلی خاک در کاربری مرتع بسیار بیشتر از کاربری زراعی می‌باشد. ترسیب کربن خاک در کاربری مرتع به‌طور معنی‌داری ($P < 0.01$) بیشتر از کاربری زراعی بود. آنالیز واریانس یکطرفه صفات مورد بررسی نشان داد که مقدار جرم مخصوص ظاهری، کربن آلی، اسیدیته ($P < 0.01$) و هدایت الکتریکی ($P < 0.05$) در بین کاربری‌های مورد بررسی معنی‌دار و در بین اعماق مورد بررسی نیز جرم مخصوص ظاهری، کربنات کلسیم، نیتروژن و کربن آلی ($P < 0.01$) و شن خاک ($P < 0.05$) معنی‌دار بودند. بررسی اثرهای متقابل کاربری اراضی در عمق نمونه‌برداری به جز کربن آلی و میزان ترسیب کربن ($P < 0.01$) معنی‌دار نبودند (جدول ۱). مقایسه میانگین ویژگی‌های خاک در کاربری‌های مرتع و زراعی نشان داد که میزان اسیدیته (شکل ۲ - الف)، هدایت الکتریکی (شکل ۲ - ب)، نیتروژن و جرم مخصوص ظاهری (شکل ۳) در کاربری زراعی بیشتر از مراتع بود، درحالی‌که درصد کربن آلی خاک عکس این قضیه را نشان داد.

شکل ۲. مقایسه میانگین اسیدیته و هدایت الکتریکی خاک در ۴ عمق سطحی نمونه برداری در کاربری زراعی و مرتع. حروف یکسان نشان دهنده عدم وجود تفاوت آماری در سطح ۵ و ۱ درصد آزمون LSD است

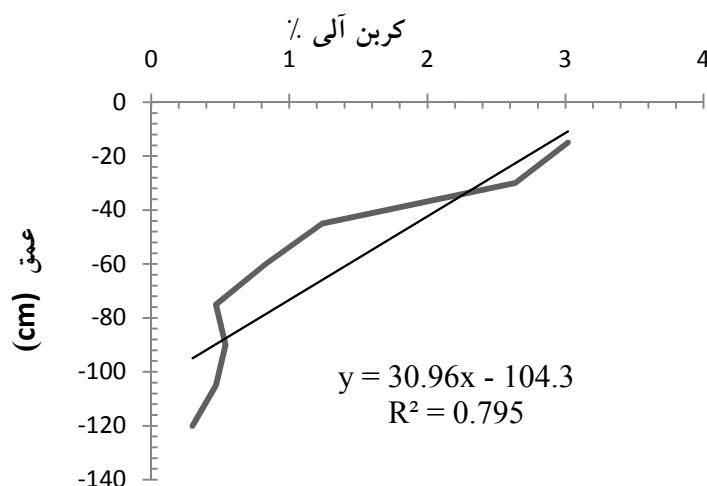
شکل ۳. مقایسه میانگین جرم مخصوص ظاهری در ۸ عمق نمونه برداری در کاربری زراعی و مرتع. حروف یکسان نشان دهنده عدم وجود تفاوت آماری در سطح ۱ درصد آزمون LSD است

سانتی متری کاربری مرتع بسیار بیشتر از کاربری زراعی (شکل ۵) و میزان نیتروژن در کاربری زراعی بیشتر بود.

بحث

محققان بسیاری در نتیجه مطالعات خود (۲۶ و ۲۸) بیان کردند بیشترین تأثیر تغییر کاربری اراضی بر روی سطوح کربن آلی خاک در افق سطحی جایی که بیشترین مقدار بقایای گیاهی با خاک مخلوط می شود اتفاق می افتد و با نتایج این تحقیق که

بررسی ۸ عمق نمونه برداری نیز نشان داد که میزان کربنات کلسیم، شن، جرم مخصوص ظاهری در لایه های سطحی کمتر بوده و به سمت اعماق پایین یک روند افزایشی را طی می نماید. در حالی که میزان کربن آلی و نیتروژن تا عمق ۷۵ - ۶۰ سانتی متری روند کاهشی داشته در عمق ۹۰ - ۷۵ سانتی متری یک افزایش در میزان آنها مشاهده شده و دوباره روند کاهشی را طی می نماید (شکل ۴) که نیاز به بررسی بیشتری دارد. بررسی تأثیر متقابل کاربری اراضی در عمق نمونه برداری نشان داد که مقدار کربن آلی در عمق ۱۵ - ۰

شکل ۴. روند کاهش کربن آلی در خاک‌های ورته‌سول منطقه مورد مطالعه

خاک‌های چمن‌زار نسبت به اراضی زراعی حتی اگر تحت چرای کنترل شده باشند، بالا بودن کربن ورودی از طریق ریشه گیاهان می‌داند. تجزیه قطعات ریشه به دلیل دارا بودن مقادیر لیگنین بیشتر، کمتر از قطعات ساقه بوده و به علاوه چمن‌ها مقادیر کربن بیشتری نسبت به لگوم‌ها تثبیت می‌کنند. تجزیه ماده آلی خاک و گسیخته شدن خاکدانه‌ها در اثر عملیات زراعی و در نتیجه متراکم شدن خاک در کاربری‌های زراعی در منطقه مورد مطالعه سبب شد که جرم مخصوص ظاهری خاک به طور معنی‌داری نسبت به کاربری مرتع افزایش یابد.

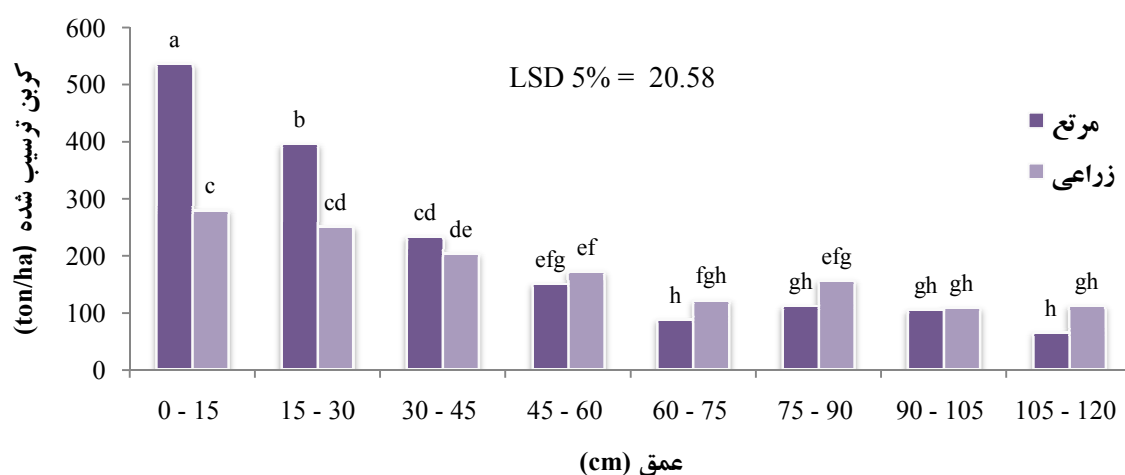
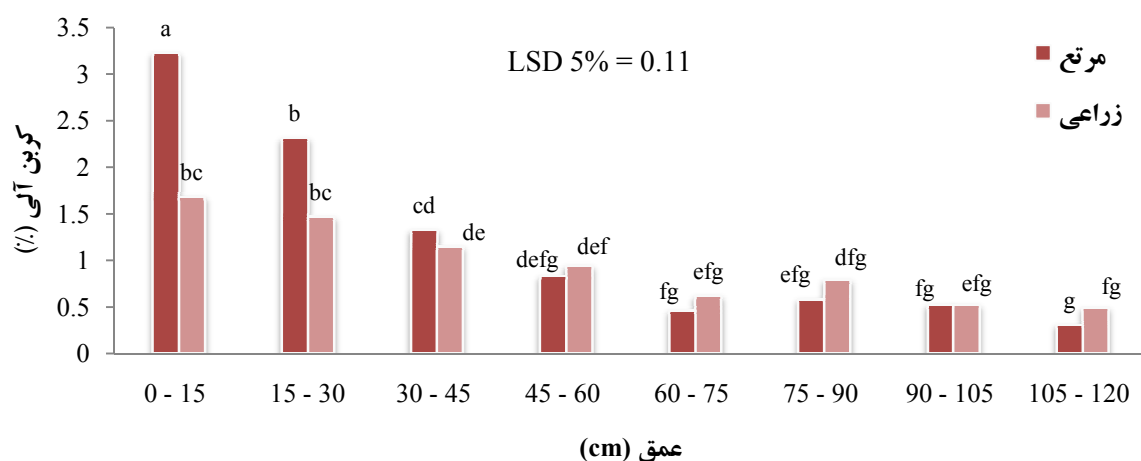
نتایج تحقیق حاضر نشان داد که در اثر تغییر کاربری از مراتع به زمین‌های زراعی حدود ۵۰ درصد از کربن آلی خاک (تا عمق ۳۰ سانتی‌متری) کاسته می‌شود که با نتایج مطالعات مان (۲۹) و مک‌گیل و همکاران (۳۰) مطابقت دارد.

نتایج این مطالعه ثابت کرد که تغییر کاربری اراضی از مرتع به زمین‌های زراعی سبب هدررفت کربن آلی خاک شده است به طوری که میزان کربن آلی در مراتع حدود ۲ برابر اراضی زراعی می‌باشد. این درحالی است که در زمین‌های زراعی به دلیل عملیات خاکورزی میزان جرم مخصوص ظاهری به طور چشمگیری افزایش یافته و به دلیل استفاده مداوم از کودهای شیمیایی اسیدیته، هدایت الکتریکی و درصد نیتروژن خاک نیز افزایش می‌یابد.

نشان داد میزان کربن آلی خاک در مقایسه کاربری مرتع و زراعی، بیشترین تغییرات در افق سطحی و تا عمقی که میزان پدوتوربیشن در آن حاکم است حاصل می‌شود و به سمت اعماق پروفیل این تغییرات بسیار ناچیز است.

در نتیجه تغییر کاربری اراضی از مراتع به زمین‌های کشاورزی در منطقه مورد مطالعه میزان کربن آلی خاک حدود ۵۰ درصد کاهش یافته است. بومن و همکاران (۱۲) گزارش کردند که تبدیل مراتع به زمین‌های کشاورزی سبب کاهش چشمگیر مقدار ماده آلی خاک می‌گردد. کینگل و همکاران (۲۵) نیز در نتیجه تحقیقات خود بیان کردند که برآیند آثار تغییر کاربری اراضی مرتعی به زمین‌های کشاورزی سبب کاهش ماده آلی و افزایش تراکم خاک در اثر برخورد مستقیم قطرات باران با سطح خاک و در نتیجه فرسایش و تخریب خاک می‌شود. کونانت و همکاران (۱۵)، احمدی ایلخچی و همکاران (۱) و عجمی (۹) در تحقیقات خود بیان کردند که تغییر کاربری اراضی از علفزار به زمین‌های زراعی سبب کاهش ماده آلی خاک ناشی از انجام عملیات شخم و شیار و در نتیجه تسریع تجزیه ماده آلی خاک می‌شود زیرا عملیات زراعی، خاکدانه‌های درشت را شکسته و ماده آلی خاک را در معرض اتلاف قرار می‌دهد.

FAO (۲۰)، نیز دلیل افزایش سطوح کربن آلی را در

شکل ۵. مقایسه میانگین کربن آلی و کربن ترسیب شده در کاربری زراعی و مرتع. حروف یکسان نشان دهنده عدم وجود تفاوت آماری در سطح ۱ درصد آزمون LSD است

حاصلخیزی خاک و هدررفت کربن کمک کرد بلکه از اثرات مخرب تغییر کاربری اراضی بر میزان کربن آلی خاک نیز کاست.

تشکر و قدردانی

با سپاس و تشکر فراوان از همکاری برادران عزیز و ارجمند آقایان مهندس اسدی، مهندس صباغی و مهندس ملکی که با ارائه راهنمایی های علمی و اجرایی راه گشای بسیاری از مشکلات این تحقیق بودند.

با توجه به این که در خاک های ورته سول فرایند پدوتوربیشن پیوسته رخ می دهد، بقایای آلی مرتباً با خاک مخلوط می شوند. میزان رس بالای ۵۰ درصد، خاکدانه های کوچک فراوان و ساختمان پایدار از جمله عوامل مهم در ذخیره کربن آلی و ترسیب آن تا اعماق پایین تری از خاک های ورته سول می باشند. که این نتایج با مطالعات مرموت و همکاران (۲۳)، لورنز و همکاران (۲۷) و رایس و همکاران (۳۵) مطابقت دارد.

با توجه به خصوصیات منحصر به فرد این خاک ها با اعمال مدیریت صحیح و متناسب با شرایط خاک می توان نه تنها به

منابع مورد استفاده

۱. احمدی ایلخچی، ع.، م. ع. حاج عباسی و ا. جلالیان. ۱۳۸۱. اثر تغییر کاربری اراضی مرتعی به دیم‌کاری بر تولید رواناب، هدررفت و کیفیت خاک در منطقه دوراهان چهارمحال و بختیاری. مجله علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی، علوم آب و خاک، ۶(۴): ۱۰۳ - ۱۵.
۲. اسکندرزاده، ی.، س. مهجوری، ش. فلاحتی و ر. خوش فطرت. ۱۳۵۴. مطالعات خاک‌شناسی نیمه تفصیلی منطقه بيله‌ور استان کرمانشاه، وزارت جهاد کشاورزی و منابع طبیعی مؤسسه خاک‌شناسی و حاصلخیزی خاک کشور، کرمانشاه.
۳. پرویزی، ی. ۱۳۸۹. پهنه‌بندی تغییرپذیری مکانی کربن آلی خاک و بررسی تأثیر عوامل فیزیکی و مدیریتی بر آن با استفاده از تحلیل چند متغیره و شبکه‌های عصبی مصنوعی، رساله دکتری فیزیک و حفاظت خاک، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران.
۴. حاج عباسی، م. ع.، ا. بسالت‌پور و ا. مللی. ۱۳۸۶. اثر تبدیل مراتع به اراضی کشاورزی بر برخی ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی خاک‌های جنوب و جنوب‌غربی اصفهان، مجله علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی، علوم آب و خاک، ۱۱(۴۲): ۵۳۴ - ۵۲۵.
۵. حیدری، ا. ۱۳۸۲. تشکیل، طبقه‌بندی و تعیین خصوصیات ورته‌سول‌ها در اقالیم مختلف ایران، رساله‌ی دکتری علوم خاک، دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران، ص ۳۲.
۶. فتح‌اللهی، ح. و ا. جلالیان. ۱۳۸۰. بررسی اثر تغییرات استفاده از اراضی بر برخی از خصوصیات فیزیکی شیمیایی خاک در حوزه بافت استان چهارمحال و بختیاری، (مطالعه موردی)، مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام استان چهارمحال و بختیاری، شهرکرد.
۷. نائل، م. ۱۳۸۰. مطالعه تخریب اراضی به کمک شاخص‌های کیفیت خاک و تغییرات مکانی آنها در اکوسیستم‌های مرتعی و جنگلی ایران مرکزی. پایان نامه کارشناسی ارشد خاک‌شناسی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه صنعتی اصفهان.
۸. نیک‌نهاد قرماخر، ح و م. ق. مارامایی. ۱۳۹۰. مطالعه اثرات تغییر کاربری اراضی بر خصوصیات خاک (مطالعه موردی حوزه آبخیز کچیک). مجله مدیریت خاک و تولید پایدار، ۱(۲): ۹۶ - ۸۱.
9. Agami, M. 2007. Soil quality attributes micropedology and clay mineralogy as effected by land use change and geomorphic position on some loess-derived soil in eastern Golestan province, Agh-su wastershed. Master Degree Thesis, Soil Science, Faculty of Agriculture, Gorgan University.
10. Blake, G. R and K. H. Hartge. 1986. Blak density, In: Klute. A. (Ed.), Methods of Soil Analysis. Part I. Physical and mineralogical methods. No. 9. part 1. PP. 363-376.
11. Bouyoucos, G. Y. 1962. Hydrometer method improved for making particle size analysis of soil, Agron. Y. 54-464-465.
12. Bowman, R. A and J. D. Reader. 1990. Change in soil properties in a central plains rangeland soil after 20, 30 and 60 years of cultivation. Soil Sci. J. 150: 851-857.
13. Bremner, J. M and C. S. Malvaney. 1982. Nitrogen total. In: page, A. I. Miller., R. H. Keeney. R. R (Eds.), Methods of soil Analysis. Part2. Second (Ed.), American Society of Agronomy, Madison, WI. PP. 595-624.
14. Celik. 2005. Land use effects on organic matter and physical properties of soil in a southern mediterranean highland of Turkey. Soil and tillage Res. 83:2 70-277.
15. Conant, R. T., Paustian. K and Elliott. E. T. 2001. Grassland management and conversion into grassland (Effect on soil carbon). Ecol. Appl. 11: 343-355.
16. Coulombe, C. E., J. B. Dixon and L. P. Wilding. 1996. Mineralogy and Chemistry of Vertisol. PP. 115-200.
17. Deckers, Y., O. Spaargaren and F. Nachtergaele. 2001. Vertisol: Genesis, Properties and Soil scape management for sustainable development, In: J. K. Syers., F. W. T. Penning de vries and phibion Nyamudeza, (Eds.), The Sustainable management of Vertisol. CABI publishing.
18. Dinakaran, J and N. S. R krishnayya. 2008. Variations in type of vegetal cover and heterogeneity of soil organic carbon in affecting sink copacity of tropical soils. Current Sci. 94: 1144-1150.

19. Eswaran, H., F. H. Beinorth., P. F. Reich and L. A. Quandt. 1999. Vertisol, USDA.
20. FAO. 2004. Carbon sequestration in dryland soils. World soil resources reports , 102. p.
21. Gobat, Y. M., M. Aragno and W. Matthey. 2003. Lesol vivant: base de la pedologie-biologie des sols. Edition press polytechniques et universitaire Romanoles (PPUR).
22. Hajabbasi, M. A., A. Jalalian and H. R. Karimzadeh. 1997. Deforestation effect on soil physical and chemical properties. Lordegan. Iran. Plant soil. J. 190: 301-308.
23. Harrison, K. G., W. S. Broecker and G. Bonani. 1993. The effect of changing land use on soil radio carbon. Science. 262:725-726.
24. Hutchinson, Y. Y., C. A. Campbel and R. L. Desjardins. 2007. Some perspective on carbon sequestration in agricultural and forest meteorology 124: 288-302.
25. Klingebiel, A. A and A. M. Oneal. 1992. Structure and influence on tilth of soils. Soil Sci. Soc. Amer. Proc. J. 16: 77-80.
26. Liu, X., Herbert, S. J., Hashemi, A.M., Zhang, X. and G. Ding. 2006. Effect of agricultural management on soil organic matter and carbon transformation. Plant Soil Environ. (12): 531-543.
27. Lorenz, K and R. Lal. 2006. Subsoil organic carbon pool. Encyclopedia of soil science DOI: 10. 1081/E-ESS-12004I451.
28. Lufafa, A., J. Bolte., D. Wrightc., M. Khouma., I. Diedhiou., R. P. Dick., F. Kizito., E. Dossa and J. S. Nollera. 2008. Regional carbon stocks and dynamics in native woody shrub communities of Senegal's Peanut Basin. Agriculture, Ecosystems and Environment 128: 1- 11.
29. Mann, L. K. 1986. Changes in soil carbon storage after cultivation. Soil Sic. 142: 279-288.
30. Mc Gill, W. B., J. F. Dormaar and E. Reinl-Dwyer. 1988. New perspectives on soil organic matter quality, quantity and dynamics on the canadian prairies. P. 30-80. In: proceedings of the 34th annual Csss /AICmeeting. Aug. 21-24 calgary. AB.
31. McLean, E. O. 1988. Soil pH and lime requirement. In: page. A. L (Ed.), Methods of soil Analysis. Part, American socitety of Agronomy, soil Sci. Soc. Am. Madison. Wis. PP. 199-224.
32. Merino, A. 2004. Responses of soil organic matter and greenhouse gas fluxes to soil management and land use change in a humid temperate region of Southern Europe. Soil Biology & Biochemistry. 36: 917-925.
33. Probert, M. E., I. F. Fergus., B. Y. Bridge., D. McGarry., C. H. Thompson and Y. S. Russall. 1987. The Properties and management of Vertisol. CAB International. Wallingfor. Oxon. 36 p.
34. Pulleman, M. M., Y. Bouma., E. A. Van Essen and E. W. Meiyles. 2000. Soil organic matter content as a function of different land use history. Soil Sci. Soc. Am. J. 64: 689-693.
35. Rice, C. W. 2000. Soil Organic C and N in Rangeland soils under Elevation CO₂ and land management. Advances in Terrestrial Ecosystem carbon inventory, measurements and monitoring conference in raleigh. North Carolina. October 3-5, 2000. 15-24.
36. Richards, A. L. (Ed.), 1954. Diagnnosis and Improvement of saline and Alkaline soils. us salinity laboratory staff. USDA. Handbook. No 60. Washington DC. USA.
37. Sharma, P and S. C. Ray. 2007. Carbon sequestration with land-use cover change in a Himalayan Watershed, Geoderma. 139: 371-378.
38. Statistical Analysis System. 1996. User Guide: Statistical. Version8. SAS Institate Inc, Cary. NY.
39. Syers, J., K. P. Nyamundeza and Y. Ahenkurah. 2001. Sustainable nutrient management of Vertisols. In: J. K. Syers., F. W. T. Penning de vries and phibion nyamudeza. The Sustainable management of Vertisol. CABI Publishing.
40. Tan, Z and R. Lal. 2005. Carbon sequestration potential estimates with changes in land use and tillage practice in Ohio. USA. Agriculture. Ecosystems and Environment 11: 140-152.
41. Tissen, H and J. W. Stewart. 1983. Particle size fractions and their use in studies of soil organic matter composition in size fraction. Soil Sci. Soc. Am. J. 47: 509-140.
42. Walkley, A and L. A. Black. 1934. An Examination of degtjareff method for determining soil organic matter and a proposed modification of the chromic acid titration method. Soil. Sci. 37: 29-37.